

У народних піснях Є. Коновалець зображений у різних іпоста-сях. Це — організатор і Провідник ОУН, вождь української нації, державний будівник, визначний військовий діяч, мученик за право народу на власне буття. У народному сприйнятті він також батько, брат, син.

І нарешті, Є. Коновалець — це символ-дороговказ; у його діяннях міститься велика філософсько-світоглядна цінність для сучасних і майбутніх поколінь.

Через активний і плідний творчий акт поетизації й героїзації Провідника ОУН Є. Коновальця народ сягнув високого рівня художньої самореалізації, а з іншого боку — виразної ідейно-політичної ідентифікації. Кожний окремий індивід, активний учасник фольклорного процесу, усвідомив себе незамінною частинкою цілої нації, яка бореться за власне національно-державницьке буття.

ПЕРІОД ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ ОУН І УПА

Юрій Щур

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПІЛЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ НА ТЕРИТОРІЇ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вивчення історії Запорізької області в період німецької окупації триває вже близько 60 років. Від 1991 р. можемо говорити про більш ґрунтовне і багатогранне її вивчення. Це пояснюється тим, що після проголошення незалежності України зникла компартійна монополія на історичну істину, а крім того, було відкрито раніше засекречені архівні документи. Щоправда, це майже не вплинуло на дослідження діяльності некомуністичного руху опору на Запоріжжі, зокрема — Організації Українських Націоналістів.

Ситуація частково змінилася після 1997 р., коли була надрукована стаття Валерія Мороко «ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни»¹, де автор, на основі доступних на той час матеріалів, подав історію діяльності націоналістичного підпілля на території нашого краю, зокрема і на Мелітопольщині.

Наступні дослідження з'явилися протягом 2000—2001 рр. Це, зокрема, малоінформативна публікація Олексія Алексєєва у часописі «Шлях перемоги»² та цикл публікацій Василя Марковича у газеті «Суббота плюс», матеріал яких 2001 р. було видано окремою брошурою³. Останній у своїй роботі, хоч і спирався на матеріали Державного архіву Запорізької області (ДАЗО) та Державного архіву Служби безпеки України в Запорізькій області, припустився численних помилок і вніс велику плутанину у факти, пов'язані з діяльністю Організації Українських Націоналістів на території

¹ Мороко В. ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни // Наукові праці історичного факультету. — Дніпропетровськ, 1997. — Вип. 2: 25-річчю історичного факультету присвячується. 1971-1996. — С. 152–164.

² Алексєєв О. ОУН на Запоріжжі // Шлях перемоги. — 2000. — 05 трав.

³ Маркович В. Підпілля ОУН у Запорізькій області. — Запоріжжя, 2001.

області. З огляду на це, вважаємо, що до відомостей, викладених у брошурі, треба ставитися дуже обережно.

Знову тема була піднята в науковій літературі вже 2005 р. тоді вийшли друком збірки документів, де міститься інформація про ОУН на Запоріжжі. Так, деякі матеріали з історії мелітопольського націоналістичного підпілля було опубліковано у збірках «Запорізький архів. Народна війна. 1941-1944. Антифашистський рух Опору на території Запорізької області»⁴ та «Український здви́г: Наддніпрянина. 1941-1955» Володимира Сергійчука⁵. Того ж року була опублікована наша стаття «Організаційна структура націоналістичного підпілля (ОУН) на території Запорізької області під час німецької окупації (1941—1943 рр.)», де проаналізовано процес створення підпільних осередків і частково висвітлено діяльність ОУН(р) у Запорізькій області⁶.

Частково питання діяльності запорізького націоналістичного підпілля було висвітлено в українській діаспорній історіографії. Тут варто відзначити праці Євгена Стахова⁷, Зиновія Матли⁸ та Лева Шанковського⁹. Проте маємо зауважити, що лише Є. Стахів та Л. Шанковський подали інформацію про мелітопольське підпілля.

Окремо згадаємо спогади Івана Молодія, члена ОУН, який протягом 1941—1943 рр. активно діяв у Мелітопольській окрузі. Незважаючи на деякі хронологічні неточності, матеріал містить цінну інформацію про створення і функціонування націоналістичного підпілля не лише у Запоріжжі та Мелітополі, а й в інших регіонах Південної України¹⁰.

Отож, на сьогодні існує певний пласт опублікованих матеріалів та архівних документів про запорізьке націоналістичне підпілля, але немає комплексних досліджень і про обласне підпілля в цілому,

⁴ *Запорізький архів. Народна війна. 1941-1944. Антифашистський рух Опору на території Запорізької області: Збірник документів і матеріалів / Авт.-упоряд.: В. О. Бондар, О. Г. Величко, І. В. Козлова. — Запоріжжя, 2005.*

⁵ *Сергійчук В. Український здви́г: Наддніпрянина. 1941—1955. — Київ, 2005.*

⁶ *Щур Ю. Організаційна структура націоналістичного підпілля (ОУН) на території Запорізької області під час німецької окупації (1941-1943 рр.) // Музейний вісник. — Запоріжжя, 2005. — Вип. 5.*

⁷ *Стахів Є. ОУН у боротьбі з німецькими нацистами на Наддніпрянині (програмові зміни в ОУН) // Матеріали до позицій визвольної боротьби. — Мюнхен, 1993.*

⁸ *Матла З. Південна похідна група. — Мюнхен, 1952.*

⁹ *Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941—1943 рр. — Мюнхен, 1958.*

¹⁰ *Молодій І. Пискоровичі, Пискоровичі ... моя любов, моє горе // Закерзоння. Спомини вояків УПА / Підготував Б. Гук. — Варшава, 1997. — Т. 3. — С. 7—247.*

і про низові організації, зокрема про окружні проводи ОУН. Тому вважаємо, що висвітлення діяльності українських націоналістів на Мелітопольщині є актуальним завданням, що заповнює одну з «білих плям» в історії Запорізького краю періоду німецької окупації.

Говорячи про націоналістичне підпілля на Мелітопольщині, маємо на увазі передовсім мережу ОУН(р), — її популярна назва — «бандерівці», від прізвища Голови Проводу ОУН(р) Степана Бандери. Основу для цієї мережі заклали учасники похідних груп ОУН, які після початку німецько-радянської війни обійшли всю територію України, в тому числі й Крим та українські етнічні землі, які входили до складу Білорусії та Росії¹¹.

На території Запорізької області перші члени ОУН з'явилися у вересні 1941 р.¹² Це була частина Південної похідної групи, яку очолював З. Матла — «Святослав Вовк». Група з 15 осіб на чолі з Іваном Климом — «Митарем» мала завдання організувати обласний та районні адміністративні органи, а також народну міліцію. Крім того вона повинна була створити обласний провід ОУН. Це завдання не вдалося виконати, але спроби закласти певні підпільні клітини все ж були¹³.

Мелітополь як адміністративний центр Генерального комісаріату Криму і Таврії мав особливе, стратегічне значення¹⁴. Тому не дивно, що група І. Кліма, окрім Запоріжжя, водночас намагалася закріпитися на Мелітопольщині. Так, відомо, що відразу ж після окупації Мелітополя німецькими військами 6 жовтня 1941 р.¹⁵ на стінах будинків, перехрестях вулиць й інших видних місцях, поруч з офіційними німецькими відозвами, з'явилися листівки та звернення до українського народу з інформацією про відновлення у Львові Української Держави і створення Державного Правління (уряду) на чолі з Ярославом Стецьком (документ, у якому згадано про цей факт, стверджує, що в листівках головою уряду було названо С. Бандеру; очевидно, йшлося про те, що ініціатором проголошення державності була бандерівська ОУН) та закликком розбудовувати незалежну та самостійну Українську Державу¹⁶.

¹¹ *Шанковський Л. Похідні групи ОУН... — С. 30.*

¹² *Мороко В. ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни. — С. 153.*

¹³ *Шанковський Л. Похідні групи ОУН... — С. 160.*

¹⁴ *Мороко В. ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни. — С. 155—156.*

¹⁵ *История городов и сел Украинской ССР. Запорожская область. — Київ, 1981. — С. 425.*

¹⁶ *Архів Мелітопольського краєзнавчого музею (далі — Архів МКМ). — Спр. 527. — «Лларіон Курило-Кримчак». — Арк. 22.*

Фактично, цим обмежується інформація про діяльність групи І. Кліма на Мелітопольщині. За даними Л. Шанковського, у жовтні ж 1941 р., після прибуття німецької цивільної адміністрації, членів групи було заарештовано й відправлено до Львова¹⁷.

Завдання зі створення сітки ОУН та її керівних органів на території Запоріжжя й області було виконано вже після приходу наступної групи оунівців рою «Л» підгрупи «Г» Південної похідної групи наприкінці жовтня — на початку листопада 1941 р. Провідником підгрупи був Василь Пастушенко, рою — М. Федисів¹⁸.

Одразу по прибутті згаданих членів ОУН до Запоріжжя було створено обласний провід, до якого ввійшли:

1. В. Пастушенко — «Василь Ясенко» («Дмитро»), уродженець Західно-Українських Земель (ЗУЗ), 1910 р. н. Голова проводу.

2. Іван Клим — «Митар», уродженець ЗУЗ, 1902 р. н., інженер за фахом. Перший заступник В. Пастушенка.

3. «Степан», 1911 р. н.

4. Богдан Мовчан — «Степан Лисавка», уродженець Львівської або Тернопільської області, 1918 р. н., студент педагогічного інституту. Куратор Мелітопольського окружного та міського проводів.

5. Борис Крицан — «Борис», уродженець ЗУЗ, 1914 р. н. Допомігав у роботі Б. Мовчану, разом із ним їздив по області.

6. «Ілля» («Гіля»), родом із ЗУЗ, 1912 р. н., вчитель за фахом. Відповідав за роботу серед шкільних учителів¹⁹.

Варто відразу з'ясувати питання участі І. Кліма в обласному проводі. Як ми зазначили вище, його групу було вислано до Львова. Але вже у січні 1942 р. він повернувся до Запоріжжя та продовжив організаційну роботу. Саме звідси його відрядили на Донбас на допомогу місцевому підпіллю²⁰.

Після створення обласного проводу було вирішено сформувавши два окружні — в Мелітополі та Бердянську. Згідно з організаційними вимогами, до кожної такої структури повинні були ввійти щонайменше три районні організації, до районної — дві підрайонові, які, своєю чергою, мали охопити шість сіл (2—3 сільські ланки). Проте, як зауважував один із активних підпільників І. Молодій,

¹⁷ Шанковський Л. *Похідні групи ОУН...* — С. 160.

¹⁸ Молодій І. *Пискоровичі, Пискоровичі ... моя любов, моє горе.* — С. 42.

¹⁹ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 107. — Арк. 157—158.

²⁰ Шанковський Л. *Похідні групи ОУН...* — С. 160—161.

Запорізька обласна ОУН цього принципу не дотримувалася через брак кадрів²¹.

Наприкінці жовтня — на початку листопада 1941 р. на Мелітопольщину прибула група оунівців на чолі з М. Вінтоном — «Михасем». До групи входили Микола Сливка — «Буревій», І. Молодій — «Сошенко» та Володимир Шалько — «Володимир». Маючи рекомендації від голови Михайлівської районної ОУН Івана Гребенюка, М. Вінтонів та І. Молодій виїхали з Мелітополя до с. Вознесенки на зустріч із Іларіоном Курило-Кримчаком²². Унаслідок цієї зустрічі підпільники легалізувалися, влаштувавшись на роботу до різних адміністративних установ²³.

По прибутті до Мелітополя обов'язки серед підпільників було розподілено так: М. Вінтонів — провідник, М. Сливка — робота серед інтелігенції та робітництва, В. Шалько — охорона, І. Молодій — харчове забезпечення. Зауважмо, що В. Шалько виконувати свої обов'язки не зміг з огляду на вимогу німецького командування протягом 24 годин покинути Мелітополь²⁴.

Протягом осені 1941 — літа 1942 рр. було створено мережу ОУН. Зокрема, в квітні 1942 р. на нараді, на якій був присутній Голова обласного проводу «Ясенко», було створено Мелітопольський міський провід на чолі з М. Вінтоном, що до того часу керував усім підпільним націоналістичним рухом краю. До Проводу ввійшли: М. Сливка, І. Курило-Кримчак та Афанасій Ніколаєнко²⁵.

Мелітопольський окружний провід очолював М. Сливка, замінений за рекомендацією «Степана Лисавки»²⁶ інженером Леонідом Фоменком — «Кривоносом», що працював на Мелітопольському горілчаному заводі. До проводу ввійшли і члени керівництва міського підпілля М. Вінтонів, І. Курило-Кримчак та М. Сливка²⁷. Така ситуація підтверджує тезу І. Молодія про брак кадрів, принаймні керівних. Тут також варто зазначити, що керівництво місцевого комуністичного підпілля вважало головою окружного проводу І. Курило-Кримчака²⁸.

²¹ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 107. — Арк. 158.

²² Там само. — Арк. 153.

²³ Архів МКМ. — Спр. 527. — «Іларіон Курило-Кримчак». — Арк. 24.

²⁴ Молодій І. *Пискоровичі, Пискоровичі ... моя любов, моє горе.* — С. 51—52.

²⁵ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 107. — Арк. 165—166.

²⁶ Молодій І. *Пискоровичі, Пискоровичі ... моя любов, моє горе.* — С. 79.

²⁷ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 107. — Арк. 159.

²⁸ Там само. — Ф. П-3. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 20.

Можемо стверджувати, що оунівцям вдалося створити підрайоновий провід у с. Новомиколаївка на чолі з І. Молодієм — «Сошенком». До складу цього підрайону входило два сільські осередки: у с. Константиївка (на чолі з агрономом Олександром Шевченком) та у с. Новомиколаївка (на чолі з І. Ротанчуком)²⁹. Оунівські осередки існували також у с. Семенівка (вчитель Сергій Гармаш) та с. Велика Іванівка (агроном Романенко)³⁰.

Проаналізувавши діяльність мелітопольського оунівського підпілля, можемо виокремити такі основні напрями його роботи: культурницько-пропагандивний, політично-організаційний, мобілізаційний та терористично-бойовий.

1. КУЛЬТУРНИЦЬКО-ПРОПАГАНДИВНИЙ НАПРЯМ

Від перших днів перебування на Мелітопольщині члени ОУН розгорнули активну просвітницьку діяльність. Зокрема, у листопаді 1941 р. І. Курило-Кримчак організував зустріч учнів 10 класу середньої школи в с. Вознесенка з М. Вінтоновим, під час якої обговорювали питання організованої боротьби за незалежність України³¹.

У кінці грудня того ж року з ініціативи І. Курило-Кримчака у Вознесенківській школі було проведено семінар для вчителів Мелітопольщини. Основним питанням на таких заходах (а загалом їх проведено три) була реорганізація роботи шкіл, переведення їх на національну базу³². Також семінари намагалися використати для залучення нових кадрів до організації³³.

Зазначмо, що робота з учителями давала свої плоди. Так, директор школи з передмістя Мелітополя — Кизияру — Семикін активно допомагав створювати сітку ОУН, зокрема, забезпечив знайомство з жителями с. Юр'ївка, Кизияру та Мелітополя³⁴.

Паралельно з проведенням семінарів у с. Вознесенка було створено хорівий гурток, до чийого репертуару входили українські народні та патріотичні пісні, а також національний гімн «Ще не вмерла Україна». У 1942 р. відбулися два виступи цього гуртка у с. Возне-

²⁹ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 107. — Арк. 160.

³⁰ Молодій І. Писковичі, Писковичі ... моя любов, моє горе. — С. 53, 68.

³¹ Архів МКМ. — Спр. 527. — «Іларіон Курило-Кримчак». — Арк. 26.

³² ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 107. — Арк. 66–67.

³³ Архів МКМ. — Спр. 527. — «Іларіон Курило-Кримчак». — Арк. 29.

³⁴ Молодій І. Писковичі, Писковичі ... моя любов, моє горе. — С. 54.

сенка в приміщенні школи (100—150 глядачів). Наприкінці того ж року хорівий гурток було реформовано, після чого він увійшов до церковного хору³⁵.

Після одного з семінарів для вчителів було засновано драматичний гурток під керівництвом С. Гармаша у с. Семенівка. Гурток ставив п'єси за творами українських класиків, зокрема Тараса Шевченка, Марка Кропивницького, Бориса Грінченка та Григорія Квітки-Основ'яненка³⁶.

Однією з форм діяльності культурницько-пропагандивного напрямку було поширення літератури. Зокрема, відомо, що на Мелітопольщині оунівці поширювали такі книжки: «Наші традиції» Дмитра Донцова³⁷, «Славні побратими», «Хто ворог українського народу», «Малий Робінзон»³⁸, «Христос Воскрес» та «Пролом»³⁹.

2. ПОЛІТИЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ НАПРЯМ

Оскільки мелітопольське підпілля ОУН не розгорнуло своєї діяльності до бажаних меж, цей напрям не був реалізований повністю.

Одна з перших оунівських акцій у Мелітополі висвітлена вище. Відомостей про масові заходи під егідою організації на сьогодні не виявлено.

Є дані про нелегальне поширення 1942 р. листівок двох видів, імовірно, надрукованих проводом ОУН Центрально-Українських Земель (ЦУЗ), з інформацією про загибель у Києві провідника ЦУЗ Дмитра Мирона — «Орлика» та закликом до боротьби на два фронти: з німецьким націонал-соціалізмом та російським більшовизмом⁴⁰.

Більш предметною була акція проти примусового вивезення молоді до Німеччини. В її рамках поширювали залик до українського народу всіма можливими засобами не допустити до вивозу. Інше звернення було адресовано працівникам поліції, яких закликали допомагати молоді залишитися в Україні⁴¹.

³⁵ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 107. — Арк. 200–201.

³⁶ Там само. — Арк. 71, 81.

³⁷ Архів МКМ. — Спр. 527. — «Іларіон Курило-Кримчак». — Арк. 25.

³⁸ Там само. — Арк. 176.

³⁹ Там само. — Арк. 31.

⁴⁰ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 107. — Арк. 78.

⁴¹ Там само. — Спр. 8729. — Арк. 31–32.

Найбільшого успіху у виконанні постанов ОУН щодо створення органів самоуправління мелітопольські підпілляники досягли в с. Вознесенка та м. Мелітополі. Так, старостою Вознесенки від 6 жовтня 1941 р. до 15 березня 1943 р. був член окружного і міського проводу І. Курило-Кримчак, який згодом, від 15 березня до 13 серпня 1943 р., був бургомістром (міським головою) Мелітополя⁴².

У поліції Мелітополя перекладачем працював Володимир Хабарик — «Володимир», член ОУН(м), який приєднався до підпілля ОУН(р) у Мелітополі. Інші учасники похідної групи влаштувалися на роботу в такі установи: М. Сливка був директором міського театру⁴³, І. Молодій — начальником поліції с. Новомиколаївка⁴⁴, М. Вінтонів — перекладачем мелітопольського лісництва «Бердянська лісодача»⁴⁵. Керівник окружного проводу Л. Фоменко працював директором горілчаного заводу м. Мелітополя⁴⁶.

Бачимо, що деякі члени мелітопольської ОУН займали значні посади в адміністративних та господарських установах краю, і це сприяло їм у залученні людей до організації.

Варто також простежити, як відбувався зв'язок мелітопольського підпілля з іншими структурами ОУН. Вище ми вже згадували, що куратором Мелітопольського окружного проводу від Запорізького обласного проводу був Б. Мовчан. Маємо інформацію, що він відвідував Мелітополь, де проводив інспекційну перевірку роботи підпілля⁴⁷. У січні 1942 р. з подібним завданням у с. Вознесенка приїжджав помічник Б. Мовчана Б. Крицан⁴⁸.

З боку мелітопольського підпілля зв'язок з обласним проводом забезпечував І. Молодій. Він же, за дорученням В. Пастушенка, здійснював зв'язок з підпілляними ланками в Криму⁴⁹.

Загалом же, у Запорізькій області діяло дві підпілляні зв'язкові лінії, які створив І. Клім: «Запоріжжя—Донецьк» та «Запоріжжя—Маріуполь»⁵⁰.

⁴² Архів МКМ. — Спр. 527. — «Іларіон Курило-Кримчак». — Арк. 17–18.

⁴³ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 8729. — Арк. 61.

⁴⁴ Там само. — Спр. 107. — Арк. 160.

⁴⁵ Архів МКМ. — Спр. 527. — «Іларіон Курило-Кримчак». — Арк. 25.

⁴⁶ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 107. — Арк. 159.

⁴⁷ Там само. — Спр. 8729. — Арк. 62.

⁴⁸ Архів МКМ. — Спр. 527. — «Іларіон Курило-Кримчак». — Арк. 37.

⁴⁹ Молодій І. Пискоровичі, Пискоровичі ... моя любов, моє горе. — С. 62; Гук Б. Молода старість ОУН Івана Молодія // Вісник Закарпаття. — 2002. — № 7–8–9. — С. 174.

⁵⁰ Шанковський Л. Похідні групи ОУН... — С. 161.

Вважаємо, що зв'язок із мелітопольським підпіллям здійснювався через другу. Що стосується зв'язку з іншими обласними організаціями, то відомо про прибуття до Мелітополя кур'єрів із Полтави та Рівного⁵¹.

3. МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ НАПРЯМ

Залучення (мобілізація) кадрів до ОУН на теренах Наддніпрянщини — тема загалом цікава й актуальна. Попередні наші дослідження⁵² вказують, що у кожному регіоні цей процес відбувався по-різному, з огляду на регіональну специфіку. Наразі спробуємо окреслити ситуацію на Мелітопольщині.

Аналіз наявного матеріалу вказує, що ключовою фігурою в питанні мобілізації став І. Курило-Кримчак. Староста сільуправи у Вознесенці, він був одним з організаторів семінарів для вчителів, які [семінари] серед іншого мали на меті залучити інтелігенцію до ОУН⁵³.

За розбудову підпілля на захід і південь від Мелітополя відповідав І. Молодій. Під його юрисдикцію підпадали такі населені пункти: Веселе, Іванівка, Якимівка, Новотроїцьке (сучасна Запорізька обл.), Сирогози, Генічеськ, Сиваши (сучасна Херсонська обл.). Виконуючи поставлене перед ним завдання, «Сошенко» влітку 1942 р. здійснив інспекційну поїздку за маршрутом: Мелітополь—Якимівка—Новотроїцьке—Чаплинка—Перекоп—Новоіванівка—Веселе—Мелітополь, охопивши таким чином Запорізьку, Херсонську області й Крим⁵⁴.

Вище ми згадували, що члени ОУН займали відповідальні посади в адміністративних і господарських установах. Цю обставину вони активно використовували для залучення нових членів. При цьому застосовувався поширений в ОУН принцип «триюк», коли із трьох оунівців лише один знав свого безпосереднього керівника вищого рівня⁵⁵. Як вказує аналіз карних справ на членів мелітопольської ОУН, завдяки цьому принципу націоналістичне підпілля не було повністю викрито органами НКВД після закінчення війни.

Окремо стояло питання залучення до організації молоді. В Мелітополі задля цього було створено молодіжний культурницько-

⁵¹ Мороко В. ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни. — С. 156.

⁵² Шур Ю. Діяльність ОУН на Східноукраїнських землях / Дипломна робота спеціаліста / Історичний факультет ЗДУ // Машинопис. Копія. Архів автора. — С. 55–58.

⁵³ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 107. — Арк. 157.

⁵⁴ Молодій І. Пискоровичі, Пискоровичі ... моя любов, моє горе. — С. 66, 71.

⁵⁵ ДАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Спр. 8729. — Арк. 62.

просвітницький гурток «Козаки», який видавав рукописний журнал «Український колос», за редакцією Григорія Передерія — «Ф. Лютого» («Кобзи»)⁵⁶.

Загалом, спираючись на наявний матеріал, можемо говорити, що мобілізаційна робота мелітопольських підпільників не була цілком успішною. Незважаючи на доволі розгалужене середовище ОУН (хоровий та драматичний гуртки, гурток «Козаки» тощо), створити потужну підпільну організацію зі значною кількістю членів їм не вдалося.

4. ТЕРОРИСТИЧНО-БОЙОВИЙ НАПРЯМ

Одним із пріоритетних напрямів діяльності ОУН була збройна боротьба з окупантами. У Західній та Центральній Україні наприкінці 1942 р. відбувся перехід від індивідуального терору до створення регулярної Української Повстанської Армії. На Мелітопольщині, краї степовому, діяльність великими озброєними відділами була неможлива.

При Проводі ОУН Південно-Українських Земель функціонував терористично-бойовий загін Івана Білика — «Костя». До функцій загону входив індивідуальний терор проти представників окупаційної адміністрації, каральних органів та провокаторів. Діяльність цього загону поширилась і на Мелітопольщину. Так, відомо, що 1943 р. бойовики І. Білика звільнили в'язнів з концтабору в Мелітополі⁵⁷, серед яких були місцеві підпільники та ті, хто ухилився від виїзду до Німеччини⁵⁸.

І. Курило-Кримчак на нараді Березнеговатського проводу на Миколаївщині у грудні 1943 р. зазначив, що протягом 1941—1943 рр. у Мелітополі функціонувала власна терористично-бойова група на чолі з Володимиром Хабаликом⁵⁹. Підтвердження чи спростування цієї інформації дотепер не знайдено.

Зазначмо, що «Степан» висував ідею створити партизанський загін чисельністю до 50 осіб. Однак його ідея, з огляду на швидкий наступ Червоної армії та відсутність бази, не знайшла підтримки серед членів місцевого проводу⁶⁰.

⁵⁶ Архів МКМ. — Спр. 527. — «Ларіон Курило-Кримчак». — Арк. 37.

⁵⁷ Слободянюк М., Шахрайчук І. Рух Опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945): Навчальний посібник. — Дніпропетровськ, 1998. — С. 6.

⁵⁸ Архів МКМ. — Спр. 527. — «Ларіон Курило-Кримчак». — Арк. 32.

⁵⁹ Там само. — Арк. 35—36.

⁶⁰ Молодій І. Пискоровичі, Пискоровичі ... моя любов, моє горе. — С. 84—85.

Діяльність мелітопольського націоналістичного підпілля не залишилась непомітною для німецької окупаційної влади. У травні 1942 р. під Мелітополем було розстріляно близько десяти українських самостійників⁶¹. На початку квітня 1943 р. в перестрілці з мелітопольським СД загинули підпільники, які були присутні на нараді у с. Констянтинівка: «Степан», «Борис», О. Шевченко, його син та донька. Л. Фоменко й М. Сливка були заарештовані по дорозі на нараду⁶². Під постійним наглядом німецьких каральних органів перебував І. Курило-Кримчак⁶³.

Проте на повну силу ліквідацією мелітопольської ОУН зайнялися вже органи НКВД після «звільнення» краю 1943 р. Початковий матеріал про діяльність націоналістичного підпілля радянським каральним органам надали керівники більшовицького підпілля⁶⁴. Внаслідок оперативної роботи протягом 1943—1948 рр. було заарештовано майже всіх керівників місцевої ОУН, зокрема Л. Фоменка, І. Молодія, А. Ніколаєнка та І. Курило-Кримчака. Також було розкрито усі гуртки, які діяли під патронатом ОУН, зокрема і «Козаків». Точно вирахувати кількість заарештованих підпільників на сьогодні неможливо, оскільки ще не всі кримінальні справи розсекречені.

Отже, резюмуючи, можемо зробити висновок, що під час німецької окупації на території Мелітопольщини діяло підпілля Організації Українських Націоналістів, яке не набуло бажаного розмаху, але стало доволі помітним суб'єктом антинацистського руху опору. Варто зауважити, що помилки в організаційній діяльності, зокрема щодо створення підпільної мережі, які спостерігаємо на Мелітопольщині, були характерні загалом для південно-східних ланок ОУН.

⁶¹ Шанковський Л. Похідні групи ОУН. — С. 160.

⁶² Молодій І. Пискоровичі, Пискоровичі ... моя любов, моє горе. — С. 91—92.

⁶³ Архів МКМ. — Спр. 527. — «Ларіон Курило-Кримчак». — Арк. 26.

⁶⁴ ДАЗО. — П. 3. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 21.